

ЛЕОНІД МОСЕНДЗ-ПОЕТ І ГОРОТАК-1: ЕВОЛЮЦІЯ ПОЕТИЧНОЇ МАНЕРИ

У статті досліджено еволюцію поетичної манери Леоніда Мосендза: від його раних поезій збірки «Зодіак» до віршів, що увійшли до «Диявольних парабол» Порфирия Горотака. Проаналізовано внесок Леоніда Мосендза до згаданої літературної містифікації, окреслено особливості поетичного стилю письменника.

Ключові слова: літературна містифікація, літературна еміграція, сатира

«Не розгадає й ідіот/мою істоту триєдину,/бо справді склавсь я з трьох істот:/одна бере усе на кпини,/ а друга пестує ліризм,/і третя олівцем і тушем/страшний малює катаклізм» [1, с. 60], – так охарактеризували автори літературної містифікації Порфирий Горотак триєдину суть вигаданого образу. Горотаком-1 виявився Леонід Мосендз, Горотаком-2 – Юрій Клен, Горотаком-3 більшість дослідників називає Мирона Левицького. «Душею й мотором горотаківської історії», яка «бере усе на кпини», був Леонід Мосендз, еволюцію поетичного стилю якого спробуємо простежити в статті.

Леонід Мосендз цікавий для дослідників насамперед як прозаїк. Його *magnum opus* – незакінчений роман «Останній пророк», де письменник виявив себе як майстер епічного полотна. Поетичний доробок Мосендза, головне – його збірку «Зодіак» (вибрані вірші 1921–1936 років) розглядають здебільшого як початковий етап творчості, де автор ще не набув свого поетичного голосу, хоч і виявив деякі прикмети особливого стилю: Мосендз був хіміком, і поєднання наукового типу мислення із поетичними спробами дає підстави говорити про своєрідний метаматичний стиль письма Мосендза. Прикладом цього стилю можна назвати вірш «На лекції з математики», де рядки «сувору мову інтегралу мотор у пісню перелив» можна назвати своєрідним мотто письменника, який навіть у типовій для «пражан» тематиці лишився вірним своєму науково-поетичному, технічному стилю.

Однозначно Мосендзову поетичну творчість не оцінювали ані його сучасники, ані літературознавці пізнішого часу. Дискусії точилися як довкола поетичного голосу Мосендза, так і довкола творчості усього покоління. За словами Євгена Маланюка, Леонід Мосендз «уродженим письменником,

письменником з долі й покликання не був» [4, 244]. і йдеться тут більше про те, що ціле покоління (відоме згодом у літературі, як «пражани»), «взялося за перо, коли мало «коло 20 років, було в періоді «мутації» з молодика на мужа», покоління, яке «було назагал спізнене, захоплене Визвольною військовою зенацька, незміцненим, недовершеним, незрілим» [4, 244]. Юрій Клен відгукувався про Мосендза-поета так: «це поет – свідомий великої відповідальності, яку кожен з нас несе за своє життя і творчість...» [3, 419], отже, і він говорить про Мосендза в контексті покоління, а не як про творчу індивідуальність. Можемо погодитися із твердженням сучасного дослідника Марка Роберта Стеха про те, що «поетичний і публіцистичний доробок Мосендза залишаються, маргінальними явищами в історії нашого письменства. Відсутність блискучого поетичного таланту не дозволила трансформувати ерудицію й інтелектуальну дисципліну мислителя в субстанцію автентичної поезії, а його публіцистика страждає від характерного для «вістниківців» догматичного примату ідеології (...) Проте його проза – новели чи незакінчений роман «Останній пророк» – це істотні явища 1930-1940-років» [6, 12].

У збірці «Зодіак» Леоніда Мосендза бачимо типове для «пражан» утвердження ідеї чину. Риторика націоналізму часом спотворювала голоси поетів-вістниківців, серед яких був і молодий Мосендз. Тому головні мотиви збірки – боротьба за Українську державу, прославляння вояків-борців, оспівування обов'язку поетів перед Вітчизною, мотиви вигнання, туга за батьківщиною – повторювалися на певному етапі у творчості багатьох письменників української еміграції й не дають підстав говорити про новаторство поезії Мосендза принаймні на початковому етапі його творчості. Звісно, є в збірці вірші, де Мосендз виявив себе як майстерний версифікатор (як-от його вінок сонетів «Як зацвіте юнацька весна...»), є кілька поезій, цікавих за темою («Мапа», «Нівелір»), але назагал частина поезій збірки «Зодіак» виглядає ніби вправи для розуму й розвитку хисту, аніж як самодостатні оригінальні твори. Здається, запальному й охочому до всього нового письменнику просто набридло випрацьовувати поетичні вміння, і він надовго відійшов від ліричної творчості, присвятивши себе прозі й науковим проектам. І тільки наприкінці життя, 1947 року, переживши курйозну історію з містифікованими віршами Райнера Марії Рільке, в оригінальність яких поет повірив, Мосендз несподівано повернувся до віршописання, що, правда, в масці «Горотак-1».

Достеменно відомо, що серед поезій збірки «Дияболічні параболи» перу Леоніда Мосендза належать такі: «Темниці», «Ода до трактора», «Залізобетонна елегія», «Поеземахія», «Східняцьке фуріозо», «Пам'яті Сквороди», «Елітність», «Астральна fuga» та деякі інші. За свідченнями сучасників письменника, у всій збірці переважають вірші Юрія Клена, а Мосендз написав

близько 27 поезій, а три чи чотири твори письменника створили разом [2, 5]. Леонід Мосендз також створив і опублікував у «Арці» в лютому 1948 року (тобто вже після смерті Юрія Клена) «Хінські катрени Т'анг», перекладені Порфириєм Горотаком. Попри те, що Мосендз як поет взяв дещо меншу участь у творенні поетичного доробку Порфирія Горотака, його поезій цікаві не тільки як елементи творчого доробку містифікованого образу, а і як твори, що свідчать про еволюцію поетичного стилю самого Мосендза.

Містифікація як жанр має чимало принад для її авторів. Мало того, що від імені вигаданого образу можна сказати те, про що автор навряд чи наважився б сказати у вічі своїм сучасникам (а серед пародій Горотака є й такі), так ще й сам цей образ стає для поета ніби викликом для демонстрації поетичного хисту, скажімо, вправляння у версифікації, стилізації, експерименти з лексикою, гра з читачем тощо. При цьому письменник може дещо відступити від своїх попередніх творчих шукань і постулатів, бо численні маски, які зодягає, творячи вірші під непересічну біографію містифікованого образу, з одного боку, обмежують поривання свого поетичного голосу (містифікація – це завжди дистанція від своєї, сказати б, основної творчості). З другого ж боку – і цим користуються автори – містифікація значно розширює творчі можливості, бо сама по собі є пошуком, дорогою, вільною від ідеологічних установок, які так чи так завжди тяжіли над поетичним доробком Леоніда Мосендза.

Неточно було б стверджувати, що Мосендзові вірші «Дияболічних парабол» зовсім відірвані від попередніх шукань і поглядів поета. У вірші «Елітність» він віддає шану Дмитрові Донцову, людині, під впливом якої «Празька школи» й «вістниківська квадрига» зокрема взагалі сформувалися. «У джунглях вікових традицій, як український ти Ньютон з падінь і взлетів одиниці могутній викресав закон»[1, 65], – так говорить Мосендз про найвидатнішого ідеолога українського націоналізму, який «розгублений наказ» вклав «у мужній спад канону для етносу вкраїнських мас». Проте найцікавішими з погляду дослідника є твори, де в пародійному ключі йдеться про псевдомистецтво, штучність, «робленість» деяких віршів, у яких годі знайти якусь свіжу думку. Тут Мосендзові, поряд зі своїм іронічним, часто навіть дошкульним саркастичним голосом вдається застосувати увесь свій версифікаційний хист. У вірші «Поеземахія», що побудований на одній римі, висміюються віршомози, які шукають універсального рецепту успіху. Протагоніст вірша дає такому простакуватому «митцеві» «поради: «Мусиш вміти піруети, вольти, браси і курбети, танцювати менуети [...] ось тоді за ці арети (а по-нашому кебети) з прозаїчної ти Лети перейдеш до Глоріети, де, як ті анахорети, лярвом живляться поети» [1, 82]. В іншому пародійному вірші, «Оді до трактора», творі, який охочий до експромтів Мосендз, за свідченням Юрія

Герича, написав «на задану тему» разом із «Залізобетонною елегією», можна побачити сатиру на соцреалістичний метод. Окрім типового контрасту в назві, де поєднання слів «ода» як символ високого мистецтва і «трактор» як символ епохи, що це високе мистецтво усіяло придушує, комічного ефекту додають рядки, сказати б, псевдопрограмного, гаслового звучання: «Це в просторінх глевкого часу веде нову побідну расу одухотворений бензин»[1, 20].

Новим відтінком у поетичній творчості Леоніда Мосендза стала урбаністична тематика. У творі «Залізобетонна елегія», де так само в назві застосовано смисловий контраст між назвою музичного жанру й епітетом, далеким від царини музики, порушено проблему індустріалізації великих міст й її протистояння природі. У розкритті цієї теми Мосендз іде традиційним шляхом, протиставляючи гармонійній природі руйнівну силу урбанізації: «Там, де пахло лісом і сосною, ти прийшов піску й цементу брат, і підніс ген-ген над кружиною поїржавленість сталевих ґрат»[1, 21]. І на відміну від майбутніх «Атомних прелюдів» М.Вінграновського, де масштабність розвитку технологій звучить в унісон розхристаній, романтичній душі ліричного героя збірки, у Мосендза відчутне тривожне передчуття щодо прогресу: «Ах, які падіння ще й розпуки принесе нам Сатана-Атом!» [1, 22]

У поезії «Астральна fuga», де, як і в попередніх віршах, звучить музична тема, можна побачити психологічний портрет ліричного героя Порфирія Горотака. У нього багато спільного з ліричним героєм ранніх творів Леоніда Мосендза. Насамперед, герой цей – типowo романтичний, він «прагне дальніх обривів астралу», протистоячи «духам добрим і злим», щоб пізнати істину. Протагоніст не знає напівтонів – у нього все біле й чорне: едему протиставляє демона, крові – любов. Такі настроєві характеристики співзвучні темпераментові самого письменника, досить принципового, подекуди навіть безкомпромісного (Мосендз чи не єдиний із «пражан», який принципово не входив до МУРу й відверто критикував рух). «Астральна fuga» співзвучна збірці «Зодіак» зверненням до мотивів космосу, тобто гармонійного начала, а ліричний герой душею сягаю туди, де «як забуті Богом кораблі, ще мріють рещтування ідеалу». Ці рядки можна прочитати не тільки на філософському рівні протистояння ідеалу й людських поривань: чи не йдеться тут, бодай частково, і про письменників-емігрантів, які в таборах лишалися ізольованими від контактів не тільки з Україною, але й були цілком окремішними від німецької літератури, та попри те прагли «безміру безглибу неосяжного»? Чи не суголосні ці рядки думкам Юрія Шевельова про життя тогочасної української еміграції: «Нас оточувала порожнеча, і ми заповнювали її ілюзіями. Однією з таких ілюзій була уява про єдність еміграції. Тим часом для більшості еміграції, якою були саме галичани плюс «пражани», ми були вкрай

підозрілим, великою мірою стороннім тілом» [8, 578], «ми жили в Німеччині, але не мали з інтелектуальною Німеччиною ніяких зв'язків» [8, 577]. «Безмір безглибу» манить невтомного мандрівника Порфирія Горотака, манила вона й самого Мосендза та його побратимів по перу.

Граючись, створюючи в біографії Горотака нові й нові колізії, Мосендз часом вдавався до алюзій на своє життя. Скажімо, у вірші Горотака «Пам'яті Сквороди», де наскрізною є тема мандрів і афоризм філософа «світ ловив мене, та не спіймав», серед численних життєвих перипетій ліричного героя є й така: «До Риму почвалав, і в Вічнім місті з мене мали, покликавши конклав, Україні дати кардинала». Свого часу Мосендз згадував: «Року 1922 мене з Чех запрошували до Риму, щоб я перейшов на католицтво і студював теологію. Я б і зробив це дуже охоче, якби не те, що треба змінити віру. „Козак віри не міняє» – за мене ручалися мої батьки, коли мене хрестили, й я б не зрадив їх... Може, піп з мене був би незлий»[5, 195]

Проте «Горотак-1» мав у своєму доробку не тільки пародійні вірші. Філософська наснаженість «Хінських катренів Т'анг», надрукованих в «Арці» в лютому 1948 року, вже після смерті Юрія Клена, вирізняється від попередніх поетичних пошуків Мосендза. Заглиблюючись в чужу культурну традицію, Мосендз приміряє на себе вправлення в зовсім іншому, не притаманному його ранній поезії стилі – символізмі. Візьмімо для прикладу катрен, автором якого в примітках до добірки названий видатний китайський поет династії Тан – Лі Бо. Він називається «Гірська відповідь»:

Ви запитуєте мене, чом я сиджу на блакитній горі

Без відповіді сміюся я, мирний серцем:

квіти, що облетіли, вода, що відтекла, все це йде і минає

Це тут є мій Всесвіт, байдужий до світу людей. [7, 54]

Символічними тут є чи не всі образи: «блакитна гора», яку можна тлумачити як досконале умиротворене знання, що возвеличується над суєтою життя, приреченого на минущість («квіти, що облетіли», «вода, що відтекла»). І сам образ мудреця, що споглядає світ, вже не беручи участі в його метушливому плінні, уперше в Мосендзовій творчості набуває такої лаконічної повноти.

Філософія самотності людини в світі втілена в ще одному катрені «Сніг на ріці».

Верхи тисячі гір, жаден птах не зліта.

Десять тисяч миль навкруги жадних людських стежок.

Човен. Дід у свитині й плетенім брилі,

самітний, ловить сніг на студеній ріці.[7, 54]

Знову бачимо традиційні для китайської філософії образи гори й човна, що символізують вічність природи й хиткість людського існування й

пізнання. І образ діда як людини, що вже прожила життя й нібито має за плечима певний досвід і мудрість, «ловить сніг на студений ріці», сніг, що все одно розтане. Тобто мудрість – відносна, а життя – нестримне, як ріка, і годі цю ріку приборкати, а життя – пізнати.

Порфирій Горотак і «Дияболічні параболи» виникли випадково. Містифікований образ, задуманий як простакуватий мандрівник-поет, від імені якого Леонід Мосендз і Юрій Клен випускали на світ пародії на різні теми, еволюціонував на певному етапі до рівня мислителя. Так само у своїй поетичній творчості еволюціонував і Леонід Мосендз: від переважно тенденційних ранніх поезій збірки «Зодіак» він виріс до неперевершеного майстра стилізації в «Дияболічних параболах», продемонструвавши не лише хист містифікатора, але й версифікатора. Так випадково прибрана заради розваги маска стала причиною розвитку призабутого дару поета, що, окрім ігрового азарту, викликала в душі Мосендза прагнення творити оригінальну, елітарну, інтелектуальну лірику, а якій втілювалися головні погляди вже зрілого письменника на життя і творчість, на літературний процес, на середовище української еміграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горотак Порфирій. Дияболічні параболи. – Зальцбург: Нові Дні, 1947.– 110 с.
2. Герич Юрій. Як постав Горотак / З приводу десятої річниці смерті Мосендза // Українська Літературна Газета.– 1958.– Ч. 11.
3. Клен Юрій. Ще раз про сіре, жовте і про Вістникову квадригу // Вістник.– 1935.– Кн. 6.
4. Маланюк Євген. Леонід Мосендз / В п'яту річницю смерти // Маланюк Є. Книга спостережень / Проза.– Торонто, 1962.– Т. 1.
5. Мосендз в листах. Особисте / З листів Л. Мосендза до родини інж. Арсена Шумовського // Літературно-Науковий Вісник (Мюнхен).– 1949.– No 2.– С. 191–205
6. Стех Марко Роберт. Леонід Мосендз і його „спізнене” покоління// Український журнал. – №3, 2009
7. Хінські катрени Т'анг. Переклав Порфирій Горотак [Містифікація Л. Мосендза] // Арка.– Ч. 2 (лютий).
8. Шевельов Ю. *Вибрані праці: У 2 кн. Кн. I. Літературознавство* / Упоряд. І. Дзюба.- К.: Вид. Дім «Киево-Могилянська Академія», 2008. – 980 с.

Синеок Т., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

**ЛЕОНИД МОСЕНДЗ-ПОЭТ И «ГОРОТАК-1»:
ЭВОЛЮЦИЯ ПОЭТИЧЕСКОЙ МАНЕРЫ**

В статье исследована эволюция поэтической манеры Леонида Мосендза: от его ранних поэзий до стихов, которые вошли в «Диаболические параболы» Порфирия Горотака. Также проанализирован вклад Леонида Мосендза в упомянутую литературную мистификацию, рассмотрены особенности поэтического стиля писателя.

Ключевые слова: литературная мистификация, литературная эмиграция, сатира.

Syniook Tetiana, post-graduate
Institute of Philology of Kyiv National Taras Shevchenko university

**LEONID MOSENDZ-POET AND “HOROTAK-1”:
EVOLUTION OF POETICAL MANNER**

The article deals with the problem of poetical manner of Leonid Mozendz from his early poems to poems, included into “The Diabolic Parables” by Porphyry Horotak. The Leonid Mosendz’ contribution into Porphyry Horotak’s heritage and peculiarities of poetic style are also investigated.

Keywords: literature mystification, literature emigration, satire.

Скакун І., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

**ЛІРИЧНА МАСКА ПАЛАДИНА У ЦИКЛІ ПОЕЗІЙ
МИХАЙЛЯ СЕМЕНКА «СВЯТІЙ ТЕРЕЗІ»**

У статті розглядається і аналізується побутування героя-маски Паладина у циклі поезій Михайля Семенка «Святий Терезі», способи її втілення на різних текстових рівнях.

Ключові слова: рольова лірика, авторська свідомість, лірична маска.

На думку більшості сучасних дослідників, питання про співвідношення в художньому тексті сфер мови автора і героя є одним з ключових для